

УДК 159.95

Жидецька С.В., здобувач кафедри соціології та психології факультету права та масових комунікацій ХНУВС

ПРОБЛЕМА ПСИХОЛОГІЧНОЇ ГОТОВНОСТІ ПРАЦІВНИКА МІЛІЦІЇ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті розглядаються основні теоретичні та методологічні підходи к дослідженню психологічної готовності працівника міліції до професійної діяльності. Розкрито роль психологічної готовності у процесі професійного становлення особистості. Виявлена структура психологічної готовності. У структуру готовності входять мотиваційний, орієнтаційний, емоційно-вольовий, оцінно-рефлексивний, операційно-діяльнісний компоненти.

Ключові слова: психологічна готовність, професійна діяльність, професійне становлення, особистість працівника міліції.

В статье рассматриваются основные теоретические и методологические подходы к исследованию психологической готовности работника милиции к профессиональной деятельности. Раскрыта роль психологической готовности в процессе профессионального становления личности. Выявлена структура психологической готовности. В структуру готовности входят мотивационный, ориентационный, эмоционально-волевой, оценочно-рефлексивный, операционно-деятельностный компоненты.

Ключевые слова: психологическая готовность, профессиональная деятельность, профессиональное становление, личность работника милиции.

Постановка проблеми. В умовах зміни освітніх стереотипів, що швидко змінюються, соціальних, економічних умов, професійна діяльність значно ускладнюється, пред'являючи тим самим підвищені вимоги до працівника, актуалізує психологічні ресурси особистості. Якість, стійкість, успішність професійної діяльності визначається особливостями психологічної готовності фахівця.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Залежно від підходу до визначення поняття «психологічна готовність», різними авторами виділяються її структура, основні компоненти, будуються шляхи її формування. Вивчення даної проблеми почалося в 50-ті роки минулого століття у зв'язку з необхідністю професійного навчання людей різним видам праці. Найбільш загального визначення готовності звучить у такий спосіб - це умова успішного виконання професійної діяльності, що повинна формуватися й удосконалюватися як самою людиною, так і всією системою заходів, проведених державою в цілому [1-3; 5; 6].

Успішне формування особистості як професіонала й діяльності майбутніх фахівців ґрунтується на їх готовності до праці. Однієї з головних компонентів готовності до професійної діяльності виступає психо-

логічна готовність, що розуміється вченими як комплексне психологічне утворення, як комплекс операціональних, функціональних і особистісних компонентів.

Поняття «готовності» до високопродуктивної діяльності в певній області праці, громадського життя Б.Г. Ананьєв визначав, як «прояв здатностей», що виявилися та засновано на усвідомленому рішенні індивіда [1].

Займаючись дослідженням питання готовності до педагогічної діяльності, А.О. Деркач виводить поняття готовності як цілісний прояв властивостей особистості, виділяючи три компоненти: пізнавальний, емоційний, мотиваційний. На його думку, розвиток готовності означає організацію системи з накопиченої суспільної інформації, відносин, поведінки і тому подібної інформації, що, активізуючись, може постачати індивіду можливість ефективно виконувати свої функції [4]. Аналізуючи готовність, В.Д. Шадріков первинним ставив професіоналізм індивіда. Припущення сформоване на основі індивідуального досвіду й практики, різноманітних соціальних відносин, процесу навчання й так далі. У результаті виробляється готовність до діяльності як прояв здатностей. [11]. В.А. Крутецький під готовністю до діяльності розумів весь «ансамбль», синтез властивостей особистості, як значно більш широке поняття, чим здатності [5].

К.К. Платонов відповідно до висунутої їм концепцією особистості, у структурі готовності виділяє крім моральної готовності, психологічну й професійну. Якості, що визначають психологічну готовність, ставляться автором - до сторони, що поєднує індивідуальні особливості психічних процесів, професійну - до досвіду особистості [10]. Він розглядав готовність до праці як еліпсис трьох понять, що мають різні значення:

1) широке значення – готовність до будь-якої праці як результат трудового виховання з раннього дитинства, що виражається в бажанні трудитися, усвідомленні необхідності брати участь у спільній трудовій діяльності; 2) більш конкретне – потреба в праці, що конкретизується в готовності до певної праці, що стала професією, як результат професійного навчання й виховання й підсумок не тільки професійного розвитку, але й соціальної зрілості особистості; 3) найбільш конкретне – готовність до праці, що безпосередньо стоїть у відомих або можливих умовах, як результат психологічної підготовки й психологічної мобілізації [10, с. 28].

У психологічній літературі досить велика увага приділяється конкретним формам готовності: установці (Д.М. Узнадзе й ін.), готовності особистості до трудової діяльності (Н. Д. Левітін, К. К. Платонов і ін.) [9; 10; 14].

Готовність людини до праці розглядалася по-різному, залежно від специфіки структури професійної діяльності. Більшість авторів поясню-

вали готовність через сукупність мотиваційних, пізнавальних, емоційних і вольових якостей особистості загальний психофізіологічний стан, що забезпечує актуалізацію можливостей; спрямованість особистості на виконання певних дій.

М.С. Пряжніков вважає, що готовність до діяльності припускає утворення таких необхідних відносин, властивостей і якостей особистості, установок, які дадуть майбутньому фахівцеві можливість свідомо й сумлінно приступитися й творчо виконати свої професійні обов'язки [11]. Е.Ф. Зеєр вважає, що психологічна готовність до професійної діяльності характеризується наявністю у фахівця знань, умінь і навичок, що дозволяють йому здійснювати свою діяльність на рівні сучасних вимог науки й техніки [6]. Оскільки будь-яка діяльність є рішення незліченного ряду завдань, професіоналізм (психологічна готовність) у ній виявляється, насамперед, в умінні бачити завдання, їх формулювати, застосувати методологію й методи спеціальних наук для установки діагнозу й прогнозу при рішенні завдань, оцінювати й вибирати методи найбільш підходящі для їх рішення.

Проблему готовності прийнято розглядати у зв'язку із трьома основними етапами становлення фахівця, формування особистості людини: початок навчання в загальноосвітній школі, початок одержання професійної освіти (професійне самовизначення) і самостійна професійна діяльність.

Як відзначається в психологічному словнику, головною особливістю готовності до професійної діяльності є її інтегративний характер, що проявляється в упорядкованості внутрішніх структур, погодженості основних компонентів особистості професіонала, у стійкості, стабільності й наступності їх функціонування, тобто професійна готовність має ознаки, що свідчать про психологічну єдність, цілісність особистості професіонала, що сприяють продуктивності діяльності.

Виклад основного матеріалу. Не дивлячись на довгу історію вивчення готовності до професійної діяльності, чітке визначення поняття «професійна готовність» у психолого-педагогічній літературі зустрічається рідко. Частіше можна зустріти поняття «професійна придатність» або «професійна відповідність». Хоча професійна придатність і професійна готовність - це поняття близькі й ототожнювалися іноді, але все-таки вони різні.

Відзначимо, що *професійна придатність* завжди визначається співвідношенням вимог професії й індивідуальних особливостей людини. При цьому співвідношення повинне орієнтуватися на конкретну людину, вид діяльності, етап професіоналізації.

Якщо говорити про *професійну готовність*, то в сучасній психолого-педагогічній літературі наведена безліч різноманітних думок про сутність професійної готовності. Ю.П. Поваренков, узагальнюючи різні

контексти використання поняття «готовність до професійної діяльності» у психолого-педагогічній літературі, визначає її як «складне, цілісне особистісне утворення, до складу якого включаються: морально-вольові якості особистості, соціально-значущі мотиви, практичні вміння й навички, знання про професії, загально трудові навички й уміння, психологічні функції й здатності, необхідні для трудової діяльності» [8, с. 11].

Таким чином, порівняння основних рис професійної придатності й професійної готовності (таблиця 1) показує не тотожність цих двох особистісних характеристик суб'єкта професійної діяльності. З таблиці 1 видно, що професійна готовність до діяльності є більше вузьким поняттям стосовно поняття професійної придатності до діяльності.

Таблиця 1

Основні характеристики професійної придатності й професійної готовності до діяльності

Професійна придатність	Професійна готовність
1. Відбиття виду професійної діяльності, що відповідає професійної спрямованості	1. Відбиття позиції особистості по відношенню до майбутньої діяльності
2. Відбиття наявного рівня взаємної відповідності вимог професії й індивідуальних особливостей людини	2. Відбиття динамічної системи когнітивних характеристик і особливостей особистості, психофізіологічних, психологічних характеристик і індивідуально-психологічних особливостей особистості, що виступає як фактор успішності професійної діяльності
3. Відбиття оцінки ступеня задоволення особистості своєю професійною діяльністю і її результатами	3. Відбиття рівня зрілості потребно-мотиваційної, емоційно-вольової й когнітивної сфер особистості
4. Відбиття оцінки ефективності результативності й безпеці професійної діяльності особистості	
5. Відбиття можливості задоволення особистістю потреби самоактуалізації в професійній сфері	

Отже, для стадії професійного навчання й підготовки як для ранньої стадії професіоналізації доцільніше використати поняття «професійна готовність». Це пояснюється тим, що поняття «професійна придатність», як пише С.С. Ільїн, посилаючись на М.Д. Левітова, відбиває «певний рівень уже сформованої відповідності індивідуальних даних

вимогам професії й припускає наявність у людини професійних знань, умінь, навичок, тобто певний рівень професійної майстерності» [8, с.12], що формується в безпосередній професійній діяльності.

При цьому В.В. Серіков указує на різні види готовності, описані різними авторами. «Розрізняють тимчасову (ситуативну) і довгострокову (стійку) готовність; функціональна й особистісна; психологічна й практична; загальна й спеціальна; готовність до розумової й фізичної діяльності й т.д.» [8, с. 11].

У даній статті ми акцентуємо увагу на психологічній довгостроковій (стійкої) готовності до професійної діяльності.

Професійна готовність, із психологічної точки зору, розуміється О.П. Чернявською [15] як структура особистості, що включає п'ять компонентів автономність, інформованість про світ професій і вміння співвіднести інформацію зі своїми особливостями, вміння приймати рішення, вміння планувати своє професійне життя, емоційна включеність в ситуацію рішення. Коротко розглянемо компоненти психологічної професійної готовності.

Автономність – здатність особистості як морального суб'єкта до самовизначення на основі власних цінностей, ідеалів і установок, вміння виділяти себе з миру оточуючих людей, відокремлювати свої мети від цілей оточуючих людей. *Інформованість* – поінформованість про світ професій і вміння співвіднести інформацію зі своїми особливостями. *Ухвалення рішення* – здатність вибрати один шлях професійного розвитку при наявності декількох можливих, вміння враховувати всі фактори дійсної ситуації й перспективи, передбачливість, проникливість, рішучість, адекватність оцінки потенційного ризику ухваленого рішення. *Планування* – здатність вичленувати головну мету професійного самовизначення, поставити конкретні цілі, визначити шляхи й засоби їхнього досягнення, прогнозувати можливі перешкоди й побудувати можливі запасні варіанти. *Емоційне відношення* – афективно-емоційне відношення до ситуації вибору професії, до різних професій, до представників певної професії [15].

Як видно з вищевказаних характеристик, професійна готовність, так чи інакше, пов'язана з такими *індивідуально-психологічними особливостями особистості*, як: мотиви, ціннісні відношення й спрямованість.

Таким чином, можна визначити основні пріоритети в професійному й особистісному самовизначенні, що відповідають сучасній ситуації: поступове формування в молодих людей вміння прогнозувати розвиток сучасних соціально престижних професій у найближчій перспективі; відмова від беззастережної орієнтації на моду по відношенню до досить обмеженого числа професій (юрист, економіст, менеджер, працівник міліції і т.п.). Ідеалом реалізації такого пріоритету могло б стати зниження конформізму й поступове формування повноцінних суб'єктів вибору.

Поняття «психологічна навченість», «підготовленість» та «готовність працівника ОВС» до професійної діяльності науковці розглядають як результат професійно-психологічної підготовки в процесі професійного становлення особистості. Крім того, формування професійної готовності, у тому числі й психологічної курсантів повинне здійснюватися через надання їм освітньою системою ситуацій формування не тільки теоретичних знань, але й практичних умінь, навичок, почуття співпричетності до професійного співтовариства. При цьому формування психологічної стійкої професійної готовності особливо важливо для курсантів спеціальностей системи «людина-людина», зокрема майбутніх працівників міліції. Професійна діяльність у системі «людина-людина», наприклад діяльність правоохоронця, для не досить підготовленої людини за короткий строк може негативно позначитися на його особистості, привести до професійно обумовлених деструкцій особистості, до відчуження від професійної діяльності. З іншого боку, негативні явища такі як професійна деформація, професійні кризи, професійна маргінальність теж приводять до низької готовності до виконання своїх професійних обов'язків. Необхідно застосовувати спеціальні заходи по попередженню цих деструктивних явищ.

Професійна діяльність правоохоронця часто носить екстремальний характер та пов'язана з ризиком, тому готовність до дій в екстремальних умовах і готовність до ризику мають важливе значення в системі готовності працівника міліції.

Готовність до дії – стан мобілізації всіх психофізіологічних систем людини, що забезпечують ефективне виконання певних дій [12, с. 75]. В інженерній психології має кілька значеннєвих відтінків: 1) озброєність людини-оператора необхідними для успішного виконання дій знаннями, уміннями, навичками; 2) готовність до екстреної реалізації наявної програми дії у відповідь на появу певного сигналу; 3) згода на рішучість робити якусь дію й таке інше.

Конкретний стан готовності до дії визначається сполученням факторів, що характеризують різні рівні, сторони готовності: фізична підготовленість, необхідна нейродинамічна забезпеченість дії, психологічні умови готовності. Залежно від умов виконання дії провідною може стати одна із цих сторін готовності до дії.

Готовність до екстремальних дій – здатність швидкого діючого реагування на негайно виникаючі непередбачені ситуації; здатність швидкого включення в нестандартні ситуації, а також довільної зміни свого стану відповідно до їх вимог [17, с. 69].

Психологічна готовність працівника міліції – сукупність якостей і властивостей особистості, що зумовлює стан змобілізованості психіки, настроєність на найбільш доцільні, активні та рішучі дії в складних чи

небезпечних умовах виконання службових обов'язків [16, с. 184]. Структура психологічної готовності працівника правоохоронних органів представлена такими компонентами: 1) мотиваційний – установка не тільки на найбільш доцільні, активні та рішучі дії, а й на власну безпеку; 2) орієнтаційний – вивчення та усвідомлення умов та особливостей діяльності, способів можливих дій в різних варіантах розвитку подій, необхідних для цього властивостей та якостей особистості; 3) операційний – навички та вміння реалізувати професійні дії; 4) вольовий – самоконтроль, самообілізація та керування своїми діями, саморегуляція; 5) оціночний – об'єктивна оцінка ступеня небезпеки ситуації і власної підготовленості для її вирішення, прогнозування можливих результатів, внесення відповідних поправок.

Визначення поняття готовність до ризику не дуже чітко диференційовано з іншим поняттям – схильність до ризику. Деякими авторами готовність до ризику розуміється як властивість надситуативної активності суб'єкта і як передумова прийняття інтелектуальних рішень. М. Айзенк розуміє готовність до ризику як схильність до пошуку сильних відчуттів, тобто як особистісна властивість. Т.В. Корнілова розглядає готовність до ризику як властивість особистісної саморегуляції, що проявляється людиною при ухваленні рішення й виборі стратегій дії в умовах невизначеності [7, с. 100]. Те, що поняття «схильність до ризику» і «готовність до ризику» використовуються як синоніми може бути помилковим: готовність до ризику (це не особистісна диспозиція, тобто схильність до ризику, прагнення до небезпеки (яке лише полегшує прийняття ризику), а інтелектуально-вольовий стан «тут і зараз». Це розуміння ситуації як ризикованої й прийняття ризику (готовність піти на ризик з урахуванням своїх можливостей) [7, с. 103].

У формуванні психологічної готовності особливе місце належить мотиваційному компоненту, що є «стрижневим», утворенням, що спрямовує діяльність та дії, тому що поза мотивом і змістом неможливі жодна діяльність, не можуть бути реалізовані ніякі, навіть засвоєні знання й добре сформовані вміння».

Як видно з аналізу літератури поняття психологічної готовності в сучасній психологічній літературі трактується досить широко і для нашої роботи необхідна конкретизація цього поняття, виділення в ньому значимих для нашої роботи аспектів. Поняття психологічної готовності працівника міліції до професійної діяльності потрібно розглядати як категорію теорії діяльності й розуміється, з одного боку, як результат процесу професійної підготовки, з іншого боку - установки на виконання конкретних професійних завдань. Психологічна готовність людини до діяльності як би акумулює в собі, всі необхідні й достатні для успішного рішення поставлених завдань елементи майбутньої дії. Психологі-

чна готовність до діяльності є обов'язковою умовою не тільки її початку, але й ефективного рішення. Відповідно до розуміння особливої значимості психологічної готовності як фактора ефективної діяльності, зложилася практика формування професійної готовності фахівця.

Готовність до діяльності розглядається як інтегративний прояв особистості й під готовністю до діяльності розуміють особливий особистісний стан, що припускає наявність у суб'єкта образу структури дії й постійної спрямованості свідомості на його виконання.

Психологічна готовність містить у собі всі необхідні елементи дії, які необхідні для успішного рішення поставленого завдання. Психологічна готовність проявляється в професійній спрямованості особистості. Одним з елементів психологічної готовності є усвідомлена потреба. Психологічна готовність до діяльності починається з постановки мети на основі потреб і мотивів. Далі йде вироблення плану, моделей, схем майбутніх дій. Після цього людина переходить до реалізації готовності, що з'явилася, у предметних діях, застосовує певні засоби й способи діяльності, порівнює хід і отримані результати з поставленою метою, вносить необхідні зміни. Аналіз ситуації, рішення, розвиток задуму, емоцій, прояв і зміна готовності визначаються домінуючим мотивом, що забезпечує необхідну тривалість і спрямованість активності.

Висновки. Стан психологічної готовності до діяльності варто розуміти як складний, цілеспрямований прояв особистості. Воно має динамічну структуру, між компонентами якої існують функціональні залежності. Людина, у практичній діяльності, прагнучи задовольнити свої потреби, на основі внутрішньої активності (біологічної, фізіологічної й психічної) реалізує певну мету й досягає результату. Структура особистісного рівня готовності до професійної діяльності являє собою складний синтез тісно взаємозалежних структурних компонентів. До них належать: мотиваційно-цінносний, емоційний, когнітивний. У структурі готовності до професійної діяльності центральне місце займає мотиваційно-цінносний компонент, він є системостворюючим фактором. Високий рівень розвитку усіх компонентів в їх цілісній єдності – показник високого рівня готовності працівника міліції до професійної діяльності. Недостатній рівень – свідчення відсутності готовності, низька ефективність професійної діяльності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ананьев Б. Г. О проблемах современного человекознания / Ананьев Б. Г. – М. : Наука, 1977. – 380 с.
2. Бандурка О. М. Екстремальна юридична психологія в діяльності персоналу органів внутрішніх справ України : [науково-практич. посібник] / Бандурка О. М. та ін. – Х. НУВС, 2005. – 319 с.
3. Бодров В. А. Психологические исследования проблемы профессионализации личности / Психологические исследования проблемы фо-

рмирования личности профессионала / под ред. В. А. Бодрова. М., 1991. – С. 3–26.

4. Деркач А. А. Акмеология : [учеб. пособ.] / Деркач А. А., Зазыкин В. Г. – СПб. : Питер, 2003. – 256 с.

5. Дьяченко М. И. Психологические проблемы готовности человека к деятельности / Дьяченко М. И., Кандыбович Л. А. – М. : Просвещение, 1986. – 327 с.

6. Зеер Э. Ф. Личностно ориентированные технологии профессионального развития специалиста: научно-методическое пособие / Зеер Э. Ф. Шахматова О. Н. – Екатеринбург : Урал. гос. проф.-пед. ун-та, 1999. – 245 с.

7. Ильин Е. П. Психология риска / Ильин Е. П. – СПб. : Питер, 2012. – 288 с.

8. Ильин С. С. Психологическая готовность к управленческим профессиям и ее диагностика. / Ильин С. С. // Прикладная психология. – 1999. – №4. – С. 1–11.

9. Левитов Н. Д. О психологических состояниях человека / Левитов Н. Д. – М. : Просвещение, 1964. – С. 103–142.

10. Платонов К. К. Краткий словарь системы психологических понятий / Платонов К. К. – М. : Высшая школа, 1984. – 174 с.

11. Пряжников Н. С. Профессиональное и личностное самоопределение / Пряжников Н. С. – М. : Педагогика, 1996. – 362 с.

12. Психологический словарь / под ред. В. В. Давыдова, А. В. Запорожца, Б. Ф. Ломова и др. – М. : Педагогика, 1983. – 448 с.

13. Пуни А. Ц. Психологическая подготовка к соревнованиям в спорте / Пуни А. Ц. – М. : Педагогика, 1969. – 216 с.

14. Узнадзе Д. Н. Общее учение об установке / Узнадзе Д. Н. // Психологические исследования. – М. : Наука, 1966. – С. 140–183.

15. Чернявская А. П. Психологическое консультирование по профессиональной ориентации / Чернявская А. П. – М. : ВЛАДОС – ПРЕСС, 2001. – 96 с.

16. Юридична психологія : [підручник для студ. юрид. вищ. навч. закл. і фак. / В. Г. Андросюк, Л. І. Казміренко, Я. Ю. Кондратьєв та ін. // за заг. ред. Я. Ю. Кондратьєва]. – К. : Видавничий Дім «Ін Юре», 1999. – 352 с.

17. Юридическая психология : [терминологический словарь / сост. Бандурка А. М., Венедиктов В. С., Тимченко А. В., Христенко В. Е. // под ред. Бандурки А. М.] – Х. : ХНУВС, 2005. – 412 с.